

A büntetőjog és a hadijog közötti határok elmosódása – a belső és külső biztonság nyomában

Az államok a modern rizikótársadalom összetett bűncselekményeire, mint a terrorizmusra vagy a szervezett bűnözés megelőzésére és üldözésére jellemzően két különböző stratégiát alkalmaznak: egyrészt a büntetőjog hatókörét tágítják, és csökkentik a hagyományos eljárási garanciákat és más védelmi mechanizmusokat, másrészt a büntetőjogot ki is egészítik, vagy akár helyettesítik más jogszabályokkal, amelyeket hatékonyabbnak gondolnak a biztonság céljának elérése érdekében. Az új típusú kockázatok és az összetett bűncselekménytípusok a hagyományos büntetőjogot működési határának széléig kényszerítik. Jelen tanulmány célja a „bűnözés elleni háború” új fejleményeinek, azok mértékének, módszereinek és következményeinek elemzése.

A modern rizikótársadalomhoz köthető technikai, gazdasági és politikai változások táptalajai olyan újfajta, összetett bűncselekményeknek, amelyek súlyos kockázatot jelenthetnek, különösen a terrorizmus, a szervezett bűnözés és a gazdasági bűncselekmények terén. Ezek az új kockázatok és az összetett bűncselekménytípusok a hagyományos büntetőjogot – a biztonság és a szabadság védelme érdekében – működési határának széléig kényszerítik. Az államok e változásokra adott válaszként jellemzően két különböző stratégiát alkalmaznak jogszabályaik megreformálása során: egyrészt a büntetőjog hatókörét tágítják és a hagyományos eljárási garanciákat és más védelmi mechanizmusokat csökkentik, másrészt a büntetőjogot ki is egészítik, vagy akár helyettesítik más jogszabályokkal, amelyeket hatékonyabbnak gondolnak a különböző területeken elérendő biztonság érdekében.¹

Mindkét stratégia – az alapjogok megnyirbálása a büntetőjog rendszerén belül és a kockázatkezelés „kiszervezése” a büntetőjog hatókörén kívüli területekre – lényeges az OKRI- emlékév keretében szervezett konferencia témája, a *Szabadság, biztonság és jog szempontjából*. Következésképpen, a jelenlegi

¹ Napjaink globális rizikótársadalmának e változásai állnak a freiburgi Max-Planck Intézet jelenlegi büntetőjogi kutatásainak homlokterében. Az intézet büntetőjog-tudományi kutatásait áttekintette: Sieber, U.: Grenzen des Strafrechts. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. Nr. 119., 2007, 1–68. o.

„háború és béke” kapcsán a bűnözéssel és bűnözéskontrollal kapcsolatos vizsgálat két kérdést vet fel, amellyel e konferencián foglalkoznunk kell: az esetleges „háború jogának” létjogosultsága a büntetőjog területén belül, valamint a hadijog kérdése a büntetőjogtól függetlenül.

Az első téma – a „hadijog” a büntetőjogon *belül* – a Feindstrafrecht, az úgynevezett ellenség-büntetőjog témakörét tárgyalja.² Az „ellenség” státusa háborús kategória, a háború jogának fogalmkörébe tartozik. Azt a kérdést veti fel, hogy vajon a modern rizikótársadalom büntetőjoga összetett bűncselekmények vonatkozásában megközelíti-e a hadijogot, különösen a gazdasági és szervezett bűnözés elleni „harcban”, a kábítószer-kereskedelemben és a terrorizmus elleni „háborúban”.

A második téma – a büntetőjogon kívüli, attól *független* hadijog – nemcsak a rendőrséget, a titkosszolgálatokat és a migrációs jogot öleli fel, hanem közvetlenül érinti a hadijogot – például a terrorizmus és a szervezett bűnözés területén. A 2001. szeptember 11-i támadás után a hadijog alkalmazása alapvető jogi és politikai kategóriákat kérdőjelezett meg, amelyek a büntetőjog szempontjából is központi jelentőségűek: így a bűncselekmény és a háború közötti különbségtételt, a belső és külső biztonság közötti distinkciót, következésképp a büntetőjog és a hadijog közötti határvonalat. Ezek a kategóriák, amelyek egyszerre társíthatók különböző jogkorlátozó hatalomhoz, és ismernek el bizonyos eljárási és alapvető jogokat, homályossá váltak a nemzetközi terrorizmus és szervezett bűnözés elleni küzdelem során.³

Jelen tanulmány célja a „bűnözés elleni háború” új fejleményeinek, azok mértékének, módszereinek és következményeinek elemzése. A tanulmány négy részből épül fel: az első rész egy rövid bevezető, amely illusztrálja azokat a főbb területeket, ahol a büntetőjog és a hadijog kategóriái leginkább összemosódnak.

² Lásd Jakobs, G.: Feindstrafrecht? – Eine Untersuchung zu den Bedingungen von Rechtllichkeit. Online-Zeitschrift für Höchststrichterliche Rechtsprechung im Strafrecht, 2006, 289–297., 295. o.; Jakobs, G.: Terroristen als Personen im Recht? Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Nr. 117., 2005, 839–851. o.; Bung, J.: Feindstrafrecht als Theorie der Normgeltung und der Person. Online-Zeitschrift für Höchststrichterliche Rechtsprechung im Strafrecht, 2006, 63–71. o.; Hörnle, T.: Deskriptive und normative Dimensionen des Begriffs »Feindstrafrecht«. Goldammer's Archiv für Strafrecht, 2006, 80–95. o.; Fletcher, G. P.: Rethinking Criminal Law – The Universal Part § 3.4, <http://www.law.upenn.edu/fac/npersily/Fletcher.pdf>

³ Beck, U.: Das Schweigen der Wörter, Über Terror und Krieg. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2002, 10. és köv. o.

A *második rész* a büntetőjogon és az egyéb, a belső biztonsággal foglalkozó jogterületeken *belül* esetleg létrejövő hadijog kérdését vizsgálja. A harmadik rész a háborús joggal az előbb említett „belső biztonsági jog” kategóriáján túlmenően foglalkozik.⁴ Ez a rész az amerikai rendszert veszi górcső alá, amelyik a terrorizmus elleni háborúban nem állt meg a büntetőjog határainál, hanem nagymértékben folyamodott a háborús joghoz. E fejlemények leírása – egy lehetséges hadijog a büntetőjogon belül és azon kívül – megkönnyíti a jelenlegi jogi fejlemények kockázatának megértését, és lehetővé teszi az *utolsó részben* a terrorizmusra és a szervezett bűnözés veszélyeire – különösen a háború és béke közötti helyzetekben – adott jogi válaszok jövőbeli tanulmányozására vonatkozó következtetések levonását.

Jogi kategóriák elmosódása

Az említett kérdések magva, azaz a kategóriák összemosódásának két legjelentősebb aspektusa: a büntetőjog és a hadijog, valamint a belső és a nemzetközi biztonság közötti határvonal elhomályosulása azon a tényen alapul, hogy a modern kockázati társadalomban a bűnözés már nemcsak az egyént veszélyezteti, hanem politikai kockázatai is lehetnek, sőt a nemzetbiztonságra is veszélyt jelenthet. Ez különösen a politikai, etnikai és vallási indíttatású terrorizmusban érhető tetten. A vallási motivációjú elkövetők még az életüket is hajlandók feláldozni, és ezért lehetetlen őket a büntetőjog eszközeivel kezelni. Sikeresen használják ellenségeik műszaki infrastruktúráját és forrásait a technikai kommunikáció, toborzás, képzés, tőkebevonás céljából, sőt még fegyverként is alkalmazzák őket. Bűncselekményeikkel nemcsak számottevő fizikai károkat okoznak, hanem üzeneteikkel sokkal nagyobb horderejű pszichológiai és politikai célkitűzéseiket is képesek elérni: a terrorista erőszak félelmet és rettegést szül, ami – a média által felerősítve – a modern társadalmak

⁴ Jelen tanulmányban a „hadijog” kifejezést nem a nemzetközi humanitárius jog technikai értelmében használom, hanem beleérttem a különbözőféle, a háborús paradigmán és a katonai erő alkalmazásán nyugvó jogszabályt is. Tehát idetartoznak olyan rendelkezések is, amelyek nemzetközi humanitárius jog szerinti indokoltsága vitatott, továbbá ideérttem a katonai beavatkozásra vonatkozó, illetve végrehajtási célú katonai jellegű szabályokat csakúgy, mint a nemzeti jog különleges háborús állapotra vonatkozó rendelkezéseit. Ez a tág értelmezés megfelel a tanulmány céljának, azaz annak, hogy mindenfajta jogszabályt vizsgáljak, amely helyettesíti, kiegészíti vagy végrehajtja a büntetőjog hagyományos rendelkezéseit.

érzékeny gazdasági és politikai struktúrájának elevevébe vág azzal a céllal, hogy ezen államok ily módon politikailag zsarolhatóvá váljanak. Ezáltal a terrorizmus a maga aszimmetrikus, kváziháborús módszereivel elsősorban politikai célokat kíván elérni (például hogy a nyugati államok vonják vissza csapataikat bizonyos helyekről, vagy a kiegyensúlyozott kormányokat próbálják destabilizálni).⁵ Az ilyen cselekmények pedig nemcsak „rendes” bűncselekmények, hanem közvetlenül veszélyeztetik az állam biztonságát.

Ezek a politikai kockázatok meghaladják a hagyományos bűncselekmények dimenzióit, és nagyméretű erőszakos konfliktusokhoz, „új háborúhoz” vezethetnek. Ellentétben a hagyományos háborúkkal, ezekre az „új” vagy „kis” háborúkra már nem területileg meghatározható államok között kerül sor, hanem inkább aszimmetrikus konfliktusokról van szó államok és gyakran nemzetközileg szervezett hálózatok között.⁶

Az új háborúhoz hasonlatos konfliktus, amelyben az említett nemzetközileg szervezett hálózatok valamelyike az egyik szereplő, új perspektívába helyezi a belső és külső biztonság és a bűncselekmény és a háború közötti különbségtételt. Az „új háborúkat” – mint ahogy azt például az elmúlt években, a volt Jugoszláviában, Afganisztánban és Pakisztánban láthattuk – gyakran a rendőrség, a hadsereg, a titkosszolgálatok, különleges csapatok és a nemzetközi békefenntartó erők vívják. 2001. szeptember 11. után a NATO⁷ és az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa⁸ elismerte, hogy az Egyesült Államok

⁵ Lásd Münkler, H.: Die neuen Kriege, 2nd ed. Rowohlt, Reinbek, 2005, 175–205. o.; Münkler, H.: Der Wandel des Krieges, Von der Symmetrie zur Asymmetrie, 2nd ed. Velbrück, Weilerswist, 2006, 221–247. o. A német helyzetről szóló vitát lásd Bundesministerium des Innern/Bundesministerium der Justiz (Hrsg.): Zweiter Periodischer Sicherheitsbericht, 2006, 174–190. o.

⁶ A nemzetállamok közötti háborúk új aszimmetrikus háborús alakzatokká átalakulása jól mutatja a nemzetközösségek jelentőségének csökkenését és az új politikai aktorok fontosságának növekedését. Erről lásd Münkler, H.: Neue Kriege, Terrorismus und die Reaktionsfähigkeiten postheroischer Gesellschaften. In: Bundeskriminalamt (Hrsg.): Neue Allianzen gegen Kriminalität und Gewalt. Luchterhand, München, 2006, 17–31., 28. és köv. o.

⁷ Press Release, NATO, Invocation of Article 5 Confirmed (2 Oct 2001), <http://www.nato.int/docu/update/2001/1001/e1002a.htm>; Würtenberger, Th: Das Polizeii- und Sicherheitsrecht vor den Herausforderungen des Terrorismus. In: Masing, J. – Jouanjan, O. (Hrsg.): Terrorismusbekämpfung, Menschenrechtsschutz und Föderation. Mohr Siebeck, Tübingen, 2008, 27–48., 28. és köv. o.

⁸ Security Council Resolution 1368, UN SCOR, 56th Sess., 4370th mtg. at 1, UN Doc. S/Res/1368 (2001); Security Council Resolution 1373, UN SCOR, 56th Sess., 4385th mtg. at 1, UN Doc. S/Res/1373 (2001)

elleni terrortámadások felhívták az egyéni vagy a kollektív önvédelem természetes jogát. Ez pedig a belső (hazai) és a külső (külföldi) biztonság közötti kategóriák említett összemosásához vezetett azokban az esetekben, amikor a belső biztonság veszélyei csak külföldön voltak megelőzhetőek. Ezen túlmenően, a terrorista támadások széles spektrumát figyelembe véve, olyan nehezen megválaszolható kérdések merülnek fel, mint hogy miként lehet különbséget tenni a büntetőjog és a hadijog között; hogyan lehet megkülönböztetni a „hazai” rendkívüli állapotot és az önvédelem „nemzetközi” állapotát; hogyan kell különbséget tenni az önvédelem jogának az ENSZ-alapokmány 51. cikkében lefektetett és a nemzetközi szokásjog által meghatározott határai között.⁹

A kategóriák összemosódásának folyamata nem csupán a büntetőjog és a hadijog kontextusában figyelhető meg, hanem a belső biztonsági jog különböző területein is.

A komplex bűnözés sok területén (például a terrorizmus, a szervezett bűnözés, a gazdasági bűncselekmények, valamint a számítógépes bűnözés) más jogágak is kiegészítik a büntetőjogot, vagy a helyébe lépnek: a bizonyítékok beszerzésére sor kerül mind a büntetőjog alapján, mind a megelőző rendészeti és a nemzetbiztonsági jog szerint. Egyes országokban veszélyes személyek letartóztatására nemcsak a büntetőtörvények felhatalmazása szerint kerülhet sor, hanem a rendőrségi törvény vagy a közigazgatási jogi szabályok is felhatalmazást adhatnak letartóztatás elrendelésére. Ezen kívül az állítólagosan bűncselekményt elkövető külföldiekre a bevándorlási jogszabályok rendelkezései vonatkoznak.

Figyelembe véve ezt a tendenciát, a következő fejtegetés fényt derít az újonnan kialakuló tudományterület és a biztonsági jog említett alterületeinek fejlődésére, és a közöttük lévő jogi kapcsolatra.

Először a belső biztonsági joggal foglalkozom, és különösen az európai államokra jellemző büntetőjogi terjeszkedés jelenségét említem röviden, ami a terrorizmus, a szervezett bűnözés és más összetett bűncselekmények elleni harcban (idetartozik a *Feindstrafrecht*, az úgynevezett „ellenség-büntetőjog” vitatott területe) figyelhető meg. Ez után a hadijog „belső biztonsági jogon” kívüli alkalmazását elemzem, különös tekintettel az Amerikai Egyesült Államokra.

⁹ Lásd például Fletcher, G. P. – Ohlin, J. D.: *Defending Humanity*. Oxford, New York, 2008, 30–106. o.; lásd még az *Érvek a „hadijog” paradigmájának bevezetése mellett* című részt.

Változások a büntetőjogon belül

A klasszikus, liberális büntetőjog eddigi határain túl terjeszkedése nemcsak a „terrorizmus elleni háború” kontextusában, hanem – több jogrendszerben – a gazdasági bűncselekmények és a szervezett bűnözés elleni „háborúban” is megfigyelhető. E területek fejlődésének jellemzője általában, hogy a büntetőjog nagyobb hangsúlyt helyez a megelőzésre és biztonságra és az állam beavatkozási képességére, még a bűnelkövetés előtt, sőt a konkrét egyén konkrét bűncselekményben való gyanúba keveredése előtt.¹⁰

Ez a megközelítés – a német osztályozási rendszer kategóriáinak kifejezésével élve – a következő fejleményeket foglalja magában: 1) a büntető anyagi jogban büntető felelősség kapcsolása a bűncselekmény kibontakozásának korai szakaszához; 2) a megelőző megfigyelési technikák terjedése, a jogi garanciák csökkenése, a büntetőeljárás-jog területén különleges hatáskörök létrehozása; 3) a magánszemélyek fokozott együttműködési kötelezettsége a hatóságokkal, egyrészt a büntetőeljárás során, másrészt attól függetlenül; 4) intézményközi és nemzetközi munkacsoportok létrehozása az új „biztonsági rendszer” részeként; és végül 5) új intézkedések bevezetése a büntető- és közigazgatási jogban, amelyek a feltételezetten veszélyes személyek szabadságát korlátozzák.

E jelenségek jól ismertek az európai kontinens jogászai előtt, ezért a kontinentális jogrendszerben otthonosan mozgó kollégák számára e folyamatokat felesleges részletezni. Nagyobb hangsúlyt helyezek ezért a hadijog terjeszkedésére, különös tekintettel az Amerikai Egyesült Államokban zajló eseményekre.

A hadijog alkalmazása és terjeszkedése

A hazai és nemzetközi biztonság kategóriáinak felbomlása, valamint az új, „aszimmetrikus háborúban” – amelyet nemzetállamok és nemzetközi hálózatok vívnak – a háborús és bűncselekmények közötti határvonal elmosódása arra ösztönözte az államok némelyikét, hogy a terrorizmus kérdését a külső biztonság szempontjából vizsgálják. A terrorizmus elleni küzdelemben

¹⁰ Lásd Diwell, L.: Der ganzheitliche Bekämpfungsansatz – eine neue Strategie in der Auseinandersetzung mit dem islamistisch motivierten Terrorismus. In: Griesbaum, R. et al. (Hrsg.): Strafrecht und Justizgewährung. Festschrift für Kay Nehm zum 65. Geburtstag. BWV, Berlin, 2006, 101–109., 107. o.

a háborús paradigma szerinti intézkedési eszközökre való támaszkodásnak van egy olyan előnye az államok szempontjából, hogy nagymértékben kiterjeszthetik jogkorlátozó hatalmukat.¹¹

A terrorizmussal gyanúsítottak ellen alkalmazott katonai erőről szóló vita – amelyet korábban elsősorban csak az Egyesült Államok és Izrael folytatott – Németországban is teret nyert (noha korlátozott mértékben) 2007 elején: a német belügyminiszter a német alaptörvény, vagyis az alkotmány 87. § (2) bekezdésének módosítását kezdeményezte abból a célból, hogy a német katonaság felhatalmazást kapjon egy eltérített repülőgép lelövésére. A légi biztonságról szóló törvénnyel (*Luftsicherheitsgesetz*) kapcsolatos szövetségi alkotmánybírószági határozat kimondta, hogy egy ilyen katonai lépés alkotmányellenes lenne.¹² Hasonló folyamatoknak lehetünk tanúi Olaszországban, ahol a kormány katonai ejtőernyősök bevetését tervezi a szervezett bűnözés elleni küzdelemben.¹³ Ezek az esetek nem a nemzetközi humanitárius jog terrorizmus elleni alkalmazhatóságával foglalkoznak, hanem kizárólag a nemzeti közjog katonai erő általi kikényszerítésével.

A háborús paradigma irányába történő elmozdulást egyértelműbben illusztrálják az Egyesült Államokban bevezetett terrorizmus elleni intézkedések. A „terrorizmus elleni háború” fogalmának bevezetésével az Egyesült Államok kormánya nemcsak retorikai célokat vagy az erőforrások mobilizálásának célját szolgálja (ez elégséges volna például a „szegénység elleni háborúban”), hanem olyan jogi beavatkozási formákat is legitimál, amelyek nem egyeztethetők össze a klasszikus (békeidőkben ismeretes) „bűnüldözéssel”.¹⁴

¹¹ Ackerman, B.: *Before the Next Attack: Preserving Civil Liberties in an Age of Terrorism*. Yale University Press, New Haven, 2006, 13. o.

¹² A rendőrség és a katonaság közötti újfajta együttműködésről Németországban lásd Ziercke, J.: *Internationale Erscheinungsformen von Kriminalität und Gewalt – internationale Kooperationsformen und die Rolle des BKA*. In: *Bundeskriminalamt* (Hrsg.): i. m. 33–48., 44. és köv. o.; Kästner, R.: *Statement zum gegenwärtigen Stand und zu den künftigen Entwicklungen von Sicherheitskooperationen*. In: *Bundeskriminalamt* (Hrsg.): Uo. 71–72. o. Egészen mostanáig a német szakirodalom elutasította a katonai fellépést a terrorizmus ellen. Lásd Schily, O.: *Die Bildung von Allianzen gegen Kriminalität und Gewalt als nationale und internationale sicherheitspolitische Herausforderung*. In: *Bundeskriminalamt* (Hrsg.): Uo. 7–16., 13. és köv. o.

¹³ Lásd például *Süddeutsche Zeitung*, 26 Sept 2008, 9. o.

¹⁴ Lásd Ackerman, B.: *The Emergency Constitution*. *Yale Law Journal*, 113/2004., 1029–1091., 1032. és köv. o.; Meierhenrich, J.: *Analogies at War*. *Journal of Conflict and Security Law*, 11/2006., 1–40., 7. és köv. o.

Ráadásul a hadijogból eredeztethető hatalmat, csakúgy, mint más állítólagos hatásköröket, meglehetősen tágan értelmezheti a végrehajtó hatalom. Valójában olyannyira tágan, hogy az ilyen értelmezési kérdések súlyos jogi vitákat generáltak. Az amerikai „terror elleni háború” ékes példája annak, hogy egyes reformok kombinációja a hagyományos alapértékek jelentős sérelméhez vezethet még egy olyan államban is, ahol ezen értékek védelmének hosszú múltja van. Az amerikai példa azt is megmutatja, hogy sok esetben a „terror elleni háború” keretében jóváhagyott emberi jogi jogsértések nem szándékosak, hanem sokkal inkább szerencsétlen melléktermékei egy olyan terrorizmusellenes szemléletnek, amely szerint a biztonsági célok a legfontosabbak, és ahol az emberi jogi normák szigorú betartását e célok elérése kerékkötőinek tekintik.¹⁵

Ahogy láthattuk, a 2001. szeptember 11-i terrortámadások után a Bush-kormány egyre inkább úgy vélte, hogy az emberi jogok és eljárási garanciák antagonisztikus ellentétben állnak a nemzet biztonsági érdekeivel, nem pedig kiegészítik egymást.¹⁶ Az afgán ellenségeskedés kitörése és a „terrorizmus elleni háború” terjeszkedése óta azonban az Egyesült Államok bírósága fontos szerepet játszik a végrehajtó és a jogalkotó hatalom által hozott azon intézkedések korlátozásában, amelyek indokolatlanul áldozzák fel a polgári szabadságjogokat a nemzet biztonsága érdekében.¹⁷ Ezért e jelenségek megértése során feltétlenül törekedni kell az egyes elemek teljes megismerésére, amelyek összeadódása az Egyesült Államokban a nemzetbiztonság és a polgári jogok közötti látszólagos konfliktushoz vezetett.

A következőkben a háborús paradigmát alkalmazva a terrorizmus elleni küzdelem folyamatát vizsgálom, az Egyesült Államokat állítva példaként, hiszen eme ország jogfejlődése jól mutatja, hogy még egy olyan állam is, amelyre hagyományosan a szabadság jelentős képviselőjeként és a szabad világ vezető hatalmaként tekintünk, érzéketlenné válik ezekre a negatív folyamatokra, ha újfajta konfliktusok és aszimmetrikus háborúk keresztüztüzebe kerül. A 2001. szeptember 11. utáni amerikai egyesült államokbeli, a háborús paradigmára épülő válaszreakciók elemzése jól illusztrálja a hadijog ilyen helyzetekre adott alkalmazásának, kiterjesztésének és a joggal való visszaélésnek

¹⁵ Donnelly, J.: International Human Rights: Unintended Consequences of the War on Terrorism. In: Weiss, T. G. – Crahan, M. E. – Goering, J.: (eds.): Wars on Terrorism and Iraq: Human Rights, Unilateralism and U.S. Foreign Policy. Routledge, New York, 2004, 104. o.

¹⁶ Uo. 106. o.

¹⁷ Például *Boumediene v. Bush*, 128 S. Ct. 2229 (2008) 2276–2277.

a következményeit. A továbbiakban az egyes bűncselekménytípusok vonatkozásában a hadijog alkalmazásának igazolásával; a különleges „háborús hatáskörök” alkalmazásával; az eljárási garanciák csökkenésével; a speciális intézményekben történő szabadságvesztés kérdésével; és a rendkívüli rendhagyó kiadatással és a szabálytalan elfogásokkal foglalkozom.

Érvek a „hadijog” paradigmájának bevezetése mellett

A „terrorizmus elleni háború” koncepcióját elsősorban olyan – a háború jogából származó – hatalmi jogosítványok alátámasztására használják, amelyek messze túllépik az államok rendelkezésére álló büntető- vagy rendvédelmi jogi intézkedések körét. Az erőszakos beavatkozást lehetővé tevő hatalmi jogosítványok kiszélesítése két példán keresztül érzékeltethető: az Egyesült Államok értelmezésében a nemzetközi humanitárius jog – a büntetőeljárás vagy a rendőrségi joggal éles ellentétben – lehetővé teszi ellenségeskedésben részt vevő személyek (így vélelmezett terroristák) megölését bizonyos feltételek teljesülése esetén.¹⁸ Azok a személyek, akik közvetlenül részt vesznek ellenségeskedésben, és akiről gyanítható, hogy terroristák, a konfliktus idejére bebörtönözhetőek, akár bármilyen konkrét bűncselekmény elkövetésére utaló bizonyíték hiányában is.

A Bush-adminisztráció nézőpontjából a „háború” elméleti igazolását az al-Kaida és a tálibok által elkövetett, az amerikai érdekeket sértő, az Egyesült Államok által „háborús cselekményekként” leírt támadások, valamint az Oszama bin Laden által aláírt, és az Egyesült Államok elleni „hadüzenetként” értékelt fatva nyújtotta.¹⁹ Úgy érveltek, hogy ezek az események az országot egy elhúzódó, hosszú távú fegyveres konfliktusba vonták bele. Továbbá – ahogy korábban kifejtettem – e megközelítés következtében lehetővé vált a tálibokkal fennálló konfliktus Afganisztán földrajzi határain túlra történő, fokozatos kiterjesztése a nemzetközi terrorizmus valamennyi formájára.²⁰ Mi

¹⁸ A terrorista ellenségek célzott meggyilkolásának kérdését részletesen vizsgálták Izraelben. Lásd Gross, E.: *The Struggle of Democracy Against Terrorism*. University of Virginia Press, Charlottesville, 2006, 220. és köv. o.; Lásd még az izraeli felsőbb bíróság a témát részletesen felölelő ítéletét, HCJ, 769/02., 13 Dec 2006.

¹⁹ Brooks, R. E.: *War Everywhere: Rights, National Security, and the Law of Armed Conflict in the Age of Terror*. University of Pennsylvania Law Review, 153/2004., 675–761., 717. o.

²⁰ Lásd Bellinger, J. B.: *Fifth Anniversary of September 11th Attacks*. Remarks, Rome, September 11, 2006, http://useu.usmission.gov/Dossiers/US_EU_Combat_Terrorism/Sep1106_Bellinger_Rome.asp

több, a Bush-adminisztráció azt állította, hogy bármely vélt terroristát bármikor megtámadhatnak, függetlenül attól, hol van, és börtönbe zárhatják a „terrorizmus elleni háború” idejére.²¹

Az amerikai legfelsőbb bíróságnak a Hamdi-ügyben²² kifejtett álláspontja azonban jelentősen korlátozta ezt az érvelést. A bíróság úgy ítélte meg, hogy a „határozatlan idejű, kihallgatást célzó elzárás jogszerűtlen”²³. Mindamellet jogosnak találta az elzárást, ha annak az a célja, hogy az érintettet megakadályozzák abban, hogy újra bekapcsolódjon az ellenségeskedésbe, viszont nem a „terrorizmus elleni háború” teljes idejére, hanem csak addig az időpontig, amíg az „Egyesült Államok csapatai aktív harci tevékenységet folytatnak Afganisztánban”²⁴. Ezt az álláspontot megerősítette a legfelsőbb bíróság a Boumediene kontra Bush-ügyben²⁵, amikor kimondta, hogy ez akkor is lehetséges, ha az afganisztáni amerikai katonai beavatkozás ideje hosszú, akár egy generáción át tartó is.²⁶

Különleges „háborús hatáskörök” alkalmazása

A bemutatott mechanizmus egy másik típusú, szintén a háborús paradigmából származó rendkívüli hatalmi jogosítványi körrel is kiegészült. A Bush-adminisztráció szerint az elnök az alkotmány által rá ruházott háborús jogosítványokkal mint fővezér élhet.

Ebből arra következtettek, hogy az elnök olyan biztonsági intézkedéseket vezethet be a „terrorizmus elleni háború” idejére, amelyek egyébként béke idején a törvényhozó hatalom hatáskörébe tartoznának.²⁷ Az ezen az alapon kiadott elnöki intézkedések szerint például a vélelmezett terroristák ellenséges kombattánsokká nyilváníthatók anélkül, hogy a genfi egyezmények foglyok esetében megkövetelt eljárásait alkalmazni kellene, vagy az amerikai állampolgárok bírósági engedély nélkül is lehallgathatók az Egyesült Államok

²¹ Az indoklást lásd Ackerman, B. (2004): i. m. 1029–1091., 1032. és köv. o.; Fletcher, G. P. – Ohlin, J. D.: i. m.

²² Hamdi v. Rumsfeld, 124 S. Ct. 2633, 2634 (2004).

²³ Hamdi, 124 S. Ct. at 2641.

²⁴ Hamdi, 124 S. Ct. 2642.

²⁵ Boumediene, 128 S. Ct. 2229 (2008).

²⁶ Boumediene, 128 S. Ct. 2270.

²⁷ Lásd Burnham, W.: Introduction to the Law and Legal System of the United States. West Publishing, St. Paul, 2002, 665. és köv. o.; Ramsey, M. D.: Textualism and War Powers. University of Chicago Law Review, 69/2002., 1543–1638. o.

Nemzetbiztonsági Ügynöksége (National Security Agency; NSA) által²⁸, továbbá különleges katonai bíróságok hozhatók létre a vélelmezett terroristák ügyeinek elbírálására.²⁹

Eljárási jogok csökkenése

A hagyományos jogérvényesítés körén kívüli, rendkívüli jogi rendelkezések elfogadásának hátterében az állt, hogy igazolják az eljárásjogi garanciák lebontását és ad hoc eljárási keretek alkalmazását. Ez különösen igaz a guantánamói speciális katonai bizottságok előtti bizonyítékfelhasználás szabályaira, amelyek lehetővé teszik hallomások, másodkézből való értesülések bizonyítékként történő figyelembevételét.³⁰

Ezen kívül a kínással szerzett tanúvallomások felhasználását sem zárják ki kategorikusan.³¹ A vélelmezett terroristák eljárási jogainak ilyesfajta megnyirbálását élesen kritizálta a legfelsőbb bíróság a Boumediene kontra Bush ügyben, különös tekintettel az elzárás hosszú időtartamára.³² Ugyanebben a jogesetben³³ a bíróság azt is kimondta, hogy a Guantánamón elzártaknak joguk van ahhoz, hogy az elzárás jogosságának felülvizsgálatát kérjék a helyi bíróságoktól.

A bíróság ezen kívül alkotmányellenesnek nyilvánította a katonai bizottságokról szóló 2006-os törvényt, amely kizárta, hogy a fogvatartottak felülvizsgálatot kezdeményezzenek a szövetségi bíróságok előtt.³⁴

²⁸ Lásd Pious, R.: *The War on Terrorism and the Rule of Law*. Roxbury, Los Angeles, 2006, 62. és köv. o.; Wang, K. L.: *Recent Development: The NSA Terrorist Surveillance Program*. *Harvard Journal on Legislation*, 43/2006., 517–534. o.

²⁹ Lásd Koh, H. H.: *The Case Against Military Commissions*. *American Journal of International Law*, 96/2002., 337–344. o. Az utóbbi intézkedést az amerikai legfelsőbb bíróság alkotmányellenesnek nyilvánította a Hamdan-ügyben [Hamdan v. Rumsfeld, 126 S. Ct. 2749 (2006)]. Az ítéletben foglaltaknak eleget téve ezek a bíróságok új joggalapon működnek a jövőben. Lásd *Military Commissions Act of 2006*, Pub. L. No. 109–366, 120 Stat. 2600 (2006); *The Manual for Military Commissions, 2007*

<http://www.defenselink.mil/news/commissionsmanual.html>; Katyal, N. K.: *Hamdan v. Rumsfeld: The Legal Academy Goes to Practice*. *Harvard Law Review*, 120/2006., 65–123. o.

³⁰ Lásd 10 USC § 949a(b)(2)(E)

³¹ Lásd *Military Commissions Act of 2006 Sec. 3(a)(1)*, Pub. L. No. 109–336, 120 Stat. 2600, 2607, törvénybe foglalva: 10 USC § 948r.

³² Boumediene, 128 S. Ct. 2266–2271.

³³ 128 S. Ct. 2229 (2008).

³⁴ Lásd Greenhouse, L.: *Justices, 5–4. Back Detainee Appeals for Guantánamo*. *N. Y. Times*, 14 June 2008., 1. o.

A speciális intézményekben történő szabadságvesztés

A terrorizmus elleni küzdelem katonai hatáskörbe utalása végül is lehetővé tette, hogy a gyanúsítottakat a szokásosan elzárásra szolgáló intézményektől eltérő módon börtönözzék be. A Bush-adminisztráció katonai bázisokon és titkos CIA-börtönökben őrizte a külföldi terrorista gyanúsítottakat azért, hogy megnehezítse számukra, hogy élhessenek az Egyesült Államok alkotmányában meghatározott alapjogokkal.³⁵ Annak ellenére, hogy történelmileg az Egyesült Államok elismerte a genfi egyezmények jelentőségét, és tartotta magát ezek előírásaihoz (ideértve az ellenséges katonákkal való bánásmódra vonatkozókat is), a George W. Bush által vezetett adminisztráció határozottan elutasította a nemzetközi humanitárius jog azon bevett rendelkezéseinek alkalmazását, amelyeket túlságosan terhesnek vagy a nemzetbiztonságra veszélyesnek ítélt, miközben olyan új szabályokat vezetett be, vagy meglévőket úgy manipulált, hogy azok a politikai célkitűzéseit szolgálják.³⁶ Egyfelől az Egyesült Államok nemzetközi jogi kötelezettségeinek vitatott értelmezésével a Bush-adminisztráció a vélelmezett terroristák elzárását a nemzetközi humanitárius jogra alapozta, másfelől pedig megtagadta a fogvatartottaktól az ugyanazon joganyagból származó jogok gyakorlásának lehetőségét.³⁷

A Rasul-ügyben³⁸ a legfelsőbb bíróság arra az álláspontra helyezkedett, hogy Kubának teljes a szuverenitása az ország területe fölött, mindamelllett a Guantánamói-öböl bérleti megállapodása az Egyesült Államok számára „teljes joghatóságot és ellenőrzést” tesz lehetővé a Guantánamói-öbölben található

³⁵ Crook, J. R.: President Confirms Secret Detentions, Transfers CIA Detainees to Guantanamo Bay. *American Journal of International Law*, 100/2006., 936–939. o.

³⁶ Roth, K.: The Fight against Terrorism: The Bush Administration’s Dangerous Neglect of Human Rights. In: Weiss, T. G. – Crahan, M. et al. (eds.): i. m. 116–117. o. Ahogy Roth rámutat, míg a Bush-kormányzat következetesen igyekezett csökkenteni a genfi egyezmények jelentőségét, egyebek között azért, hogy idejétmúltnak és anakronisztikusnak nevezte őket, addig az amerikai hivatalnokok rendszeresen felszólították az amerikai katonákat fogva tartó államokat, hogy hadifogolyként kezeljék őket, megadva nekik az ezzel járó jogokat.

³⁷ Sloss, D. L.: *Rasul v. Bush*. *American Journal of International Law*, 98/2004., 788–798., 797–798. o.; Stein, T.: How Much Humanity Do Terrorists Deserve. In: Delissen, A. – Tanja, G. (eds.): *Humanitarian Law of Armed Conflict: Challenges Ahead*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1991, 567–581. o. (különösen 573–574. o.); Arnold, R.: Human Rights in Times of Terrorism. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 66/2006., 297–320., 310. és köv. o.; Oeter, S.: Terrorismus und Menschenrechte. *Archiv des Völkerrechts*, 40/2002., 422–453., 437. o.

³⁸ *Rasul v. Bush*, 124 S. Ct 2686 (2004). Az ítéletet összefoglalja: Sloss, D. L.: i. m. 788–798. o.

katonai bázison belül.³⁹ Ezért a guantánamói tengerészeti bázis az Egyesült Államok területi joghatósága alatt áll.⁴⁰

A bíróság megerősítette ezt a Boumediene-ügyben is, amikor kimondta, hogy az Egyesült Államok „teljes katonai és polgári ellenőrzéssel bír a bázis fölött”.⁴¹ Továbbá a Hamdan-ítéletnek megfelelően az Egyesült Államok köteles legalább a négy genfi egyezmény közös 3. cikkében⁴² foglalt rendelkezéseket betartani.

Rendhagyó kiadatás és a szabálytalan elfogások

A Dick Marty, az Európa Tanács különleges megbízottja által készített 2006-os jelentés⁴³ és számos más, a média⁴⁴ és nem kormányzati szervek által készített beszámoló⁴⁵ szerint létezik a „terrorizmus elleni háborúnak” egy másik, a nemzeti kötelezettségeken és nemzetközi egyezményeken kívül eső szintje is. Idetartozik a CIA által foganatosított „rendhagyó kiadatás”⁴⁶, ami vélelmezett terroristák más szuverén országokból történő elrablását⁴⁷ vagy az érintett

³⁹ Rasul, 124 S. Ct. at 2690-91. Lásd Lease of Lands for Coaling and Naval Stations, Feb. 23, 1903, U. S.-Cuba, Art. III, T. S. No. 418.

⁴⁰ Rasul, 124 S. Ct. 2696-98.

⁴¹ Boumediene, 128 S. Ct. 2248.

⁴² Hamdan v. Rumsfeld, 126 S. Ct. 2749, 2798 (2006).

⁴³ Marty, D.: Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers involving Council of Europe member states, Draft report – Part II (Explanatory memorandum). AS/Jur (2006) 16 Part II., 7. 6. 2006.; Marty, D.: Alleged secret detentions in Council of Europe member states. Information Memorandum II. AS/Jur (2006) 03 rev., 22. 1. 2006.; Marty, D.: Secret detentions and illegal transfers of detainees involving Council of Europe member states: second report (Explanatory memorandum). 7. 6. 2007.

⁴⁴ Priest, D.: CIA Holds Terror Suspects in Secret Prisons: Debate Is Growing Within Agency About Legality and Morality of Overseas System Set Up After 9/11. Washington Post, 2 Nov 2005.; 1. o.; Bush admits to CIA secret prisons. BBC News, 7 Sept 2006.; Bush: CIA holds terror suspects in secret prisons. CNN, 7 Sept 2006.; L’archipel des prisons secrètes de la CIA. Le Monde diplomatique, Août 2006.

⁴⁵ United States of America: A case to answer. From Abu Ghraib to secret CIA custody: The case of Khaled al-Maqtari. Amnesty International, 14 March 2008.; U.S. Responsibility for Enforced Disappearances in the »War on Terror«. Human Rights Watch, 26 June 2007.

⁴⁶ Satterthwaite, M. L.: Torture by Proxy: International and Domestic Law Applicable to »Extraordinary Renditions«. In: Silkenat, J. R. – Shulman, M. R. (eds.): The Imperial Presidency and the Consequences of 9/11, Vol. 2. Preanger Security International, Westport, 2007, 257. és köv. o.

⁴⁷ A legtipikusabb ezek közül a német Khaled El-Masri-ügy, ahol egy libanoni származású német állampolgárt raboltak el CIA-ügynökök Milánóból. Lásd Steiger, D.: Die CIA, die Menschenrechte und der Fall Khaled el-Masri. Universitätsverlag Potsdam, Potsdam, 2007.

kormányok által történő átadását⁴⁸, valamint ez után – az Egyesült Államok területén kívül történő, a jogállami standardokat teljesen figyelmen kívül hagyó – elzárását és kihallgatását jelenti.⁴⁹

Következtetések a jövőbeli kutatások tekintetében

E fejlemények következményeképpen aggodalomra ad okot, amikor a büntetőjog hagyományos garanciáit feladjuk, és a büntetőjog hagyományos területeit más jogterületek veszik át, amelyek olyan válaszokat adnak a bűncselekményekre, amelyek működésüket tekintve megegyeznek a büntetőjog válaszával. A jelen tanulmány következtetései fényében e fejlemények két alapvető feladatot állítanak a jövőbeli kutatások elé.

Első lépésként kritikusan kell elemeznünk a tág értelemben vett *biztonsági jog felépítését*, és be kell azonosítanunk céljait, létjogosultságát és előfeltételeit. A *külső biztonság* jogának hagyományos területén e lépésben a nemzetközi humanitárius jog nemzetközi fegyveres konfliktusokban (államok közötti), és a transznacionális és belső fegyveres konfliktusokban való (állami és nem állami szereplők közötti) alkalmazásával kell foglalkoznunk. Megfontolandó továbbá a hadijog újabb konstrukcióinak új, aszimmetrikus alkalmazása, mint például a „jogellenes harcosok” (*unlawful combatants*) esetében.⁵⁰ Ami a *belső biztonság* hagyományos területét illeti, a jelenlegi biztonsági szerkezet strukturális elemzése során kritikusan kell vizsgálnunk azon három kategória gyakorlati elkülönítését, amelyek fontos szerepet játszanak olyan államokban, mint amilyen Németország is: 1. (visszapillantó) visszaszorító büntetőjog

⁴⁸ A szövetséges kormányokra gyakorolt amerikai nyomás különös hatásairól lásd Maljević, A.: Extraordinary Renditions – Shadow Proceedings, Human Rights and »the Algerian six« in Bosnia and Herzegovina. In: Wade, M. – Maljević, A. (eds.): A War on Terror? The European Stance on a new threat, new laws and human rights implications. Springer, Dordrecht, 2009

⁴⁹ Lásd 43. lj.

⁵⁰ Brooks, R. E.: i. m. 675–761. o.; Crawford, E.: Unequal before the Law: The Case for the Elimination of the Distinction between International and Non-international Armed Conflicts. Leiden Journal of International Law, 20/2007., 441–465. o.; Pawlik, M.: Der Terrorist und sein Recht. C. H. Beck, München, 2008, 25–51. o.; Sassòli, M.: Transnational Armed Groups and International Humanitarian Law. Humanitarian Policy and Conflict Research, Harvard, 2006 <http://www.hpcrresearch.org/pdfs/OccasionalPaper6.pdf>; továbbá lásd Stuby, G. – Kress, C. – Hankel, G. írásait. In: Hankel, G. (Hrsg.): Die Macht und das Recht. Hamburger Ed., Hamburg, 2008, 266–300., 323–385., 414–460. o.

(amelynek célja a múltban elkövetett bűncselekmények megoldása); 2. (előretekintő) megelőző rendészeti jog (amelynek célja a rend fenntartása és a jövőbeli sérelmek megelőzése); és 3. (előretekintő) nemzetbiztonsági szabályozás (amelynek célja olyan jövőbeli sérelmek korai megelőzése, amelyek egyes meghatározott területen kezdődő biztonsági kockázatot jelentenek).⁵¹ A vizsgálatnak tekintetbe kell vennie ezen osztályozás védelmi szerepét, amely egyebek között az intézményi hatáskörmegosztáson, az adatfelhasználás korlátain és a kényszerítő hatalom alkalmazásának sajátos követelményein alapul.

Az új biztonsági szerkezet strukturális elemzése alapján a jövőbeli kutatásnak második lépésként a különböző jogágak korlátozó elveit és az emberijogvédelmi mechanizmusokat kell áttekintenie. A hagyományos jogágakba beépített garanciák összehasonlító vizsgálatának azt a kérdést is meg kell válaszolnia, hogy az emberi jogok védelmi rendszerének *általános* eszméje vajon képes-e kompenzálni, és ha igen, milyen mértékben a különböző jogi kategóriák alkalmazásának összemosódását, vagy hogy vajon szükség van-e arra, hogy – további – a különböző jogágakban fellelhető *speciális* garanciák és elvek meghatározó szerephez jussanak. Jelen tanulmány azt a hipotézist támasztja alá, hogy sok garancia (és többségében azok, amelyeket közvetlenül az alapjogokból származtatunk) valamennyi jogág területén alkalmazható, míg más garanciák és alkalmazásuk feltétele függ az adott jogágtól (mint például a károkozás elve vagy a bűnösség a büntetőjogban). E hipotézis szerint a nevezett jogágak legalább némelyikének elkülönítése jelentős védelmi funkcióval bír, ezért ezek gondos megfontolás hiányában nem mosódhatnak össze.

A javasolt elemzés nem vezethet a hagyományos jogi kategóriák közötti mindenfajta elmozdulás vagy átjárás teljes elutasításához. Ha ezeket a mozgásokat óvatosan kezeljük, akár új, kreatív megoldások alapjául szolgálhatnak. A szabadságvesztés utáni elzárás német rendszere például megmutatja, hogy a büntetőjog megelőző funkciójának kivitelezése lehetséges a német alkotmányosság szabályai szerint, és egyszerre vezethet mind a biztonsági érdekek, mind pedig az alapvető emberi jogok hatékonyabb védelméhez – amennyiben a megelőző intézkedéseket bizonyos elemek, eljárások és a büntetőjog szigorú védelmi garanciái korlátozzák.

⁵¹ Lásd például Möstl, M.: Die staatliche Garantie für die öffentliche Sicherheit und Ordnung. Mohr Siebeck, Tübingen, 2002, 408. és köv. o.; Ross, J. E.: The Elusive Line Between Prevention and Detection of Crime in German Undercover Policing. In: Dubber, M. D. (ed.): Police and the Liberal State. Stanford, 2008, 136–156. o.

Szintén vizsgálándó az új kategóriáknak valahol a büntetőjog, a rendészeti jog és a nemzetközi humanitárius jog közötti feltűnése. Ha a hagyományos büntetőjog „kiszervezésének” létjogosultsága indokolható más jogágak alapfogalmainak fényében, e feladatok áthelyezésével párhuzamosan „kiszervezhetők” a büntetőjog hagyományos garanciái is, amelyeket hasonló vagy akár eltérő módon lehetne alkalmazni. A jelenlegi helyzet és a folyamatban lévő paradigmaváltás fényében a jognak nyitottnak kell lennie újfajta megközelítések iránt, amelyek jobban kezelik a biztonság és a szabadság védelmét. De, mint említettem, bármilyen ilyesfajta megfontolás vagy javaslat mindenekelőtt a biztonsági jog jelenlegi és jövőbeli ágainak, azok különböző céljainak, fogalmainak, indokainak, alkalmazási körének, kényszerítő hatalmának és jogi garanciáinak részletes elemzését igényli.

Ennek következtében bármilyen jövőbeli kutatásnak részletesebben meg kell vizsgálnia ezeket az alapvető és lényegi kérdéseket, amelyek az újonnan kialakuló biztonsági jog szerkezetét és a büntetőjog, rendészeti jog és a nemzetközi humanitárius jog hatókörét és korlátait érintik. Az ilyen típusú vizsgálódás nemcsak a Max-Planck Intézet kutatási tervében szerepel, hanem az Országos Kriminológiai Intézet kutatásainak is középpontjában áll, ahol a társadalmi kontroll különböző mechanizmusai és az alapvető emberi jogok vizsgálata hosszú múltra tekint vissza. Az OKRI-emlékév keretében, a *Szabadság, biztonság és jog* témájában szervezett konferencia e folyamat mérföldköve, és reményeink szerint további hasonló kutatások inspirációjául is szolgál.

Fordította: Dr. Bárd Petra

Ackerman, B. (2004): *The Emergency Constitution*. Yale Law Journal, no. 113.

Ackerman, B. (2006): *Before the Next Attack: Preserving Civil Liberties in an Age of Terrorism*. Yale University Press, New Haven

Arnold, R. (2006): *Human Rights in Times of Terrorism*. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, nr. 66.

Beck, U. (2002): *Das Schweigen der Wörter, Über Terror und Krieg*. Suhrkamp, Frankfurt am Main

Bellinger, J. B. (2006): *Fifth Anniversary of September 11th Attacks*. Remarks, Rome, September 11 http://useu.usmission.gov/Dossiers/US_EU_Combat_Terrorism/Sep-1106_Bellinger_Rome.asp

Brooks, R. E. (2004): *War Everywhere: Rights, National Security Law, and the Law of Armed Conflict in the Age of Terror*. University of Pennsylvania Law Review, no. 153.

- Bundesministerium des Innern/Bundesministerium der Justiz (Hrsg.) (2006):** *Zweiter Periodischer Sicherheitsbericht*
- Bung, J. (2006):** *Feindstrafrecht als Theorie der Normgeltung und der Person*. Online-Zeitschrift für Höchststrichterliche Rechtsprechung im Strafrecht
- Burnham, W. (2002):** *Introduction to the Law and Legal System of the United States*. West Publishing, St. Paul
- Crawford, E. (2007):** *Unequal before the Law: The Case for the Elimination of the Distinction between International and Non-international Armed Conflicts*. Leiden Journal of International Law, no. 20.
- Crook, J. R. (2006):** *President Confirms Secret Detentions, Transfers CIA Detainees to Guantanamo Bay*. American Journal of International Law, no. 100.
- Diwell, L. (2006):** *Der ganzheitliche Bekämpfungsansatz – eine neue Strategie in der Auseinandersetzung mit dem islamistisch motivierten Terrorismus*. In: **Griesbaum, R. et al. (eds.):** *Strafrecht und Justizgewährung*. Festschrift für Kay Nehm zum 65. Geburtstag, BWV, Berlin, 101–109. o.
- Donnelly, J. (2004):** *International Human Rights: Unintended Consequences of the War on Terrorism*. In: **Weiss, T. G. – Crahan, M. E. – Goering, J.: (eds.):** *Wars on Terrorism and Iraq: Human Rights, Unilateralism and U.S. Foreign Policy*. Routledge, New York
- Fletcher, G. P.: Rethinking Criminal Law – The Universal Part § 3.4**
<http://www.law.upenn.edu/fac/npersily/Fletcher.pdf>
- Fletcher, G. P. – Ohlin, J. D. (2008):** *Defending Humanity*. Oxford, New York
- Gross, E. (2006):** *The Struggle of Democracy Against Terrorism*. University of Virginia Press, Charlottesville
- Hankel, G. (ed.):** *Die Macht und das Recht*. Hamburger Ed., Hamburg, 266–460. o.
- Hörnle, T. (2006):** *Deskriptive und normative Dimensionen des Begriffs »Feindstrafrecht«*. Goldammer's Archiv für Strafrecht
- Jakobs, G. (2005):** *Terroristen als Personen im Recht?* Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, nr. 117.
- Jakobs, G. (2006):** *Feindstrafrecht? – Eine Untersuchung zu den Bedingungen von Rechtllichkeit*. Online-Zeitschrift für Höchststrichterliche Rechtsprechung im Strafrecht
- Kästner, R. (2006):** *Statement zum gegenwärtigen Stand und zu den künftigen Entwicklungen von Sicherheitskooperationen*. In: **Bundeskriminalamt (Hrsg.):** *Neue Allianzen gegen Kriminalität und Gewalt*. Luchterhand, München
- Katyal, N. K. (2006):** *Hamdan v. Rumsfeld: The Legal Academy Goes to Practice*. Harvard Law Review, no. 120.
- Koh, H. H. (2002):** *The Case Against Military Commissions*. American Journal of International Law, no. 96.
- Maljević, A. (2009):** *Extraordinary Renditions – Shadow Proceedings, Human Rights and »the Algerian six« in Bosnia and Herzegovina*. In: **Wade, M. – Maljević, A. (eds.):** *A War on Terror? The European Stance on a new threat, new laws and human rights implications*. Springer, Dordrecht

- Marty, D. (2006):** *Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers involving Council of Europe member states, Draft report – Part II (Explanatory memorandum)*. AS/Jur (2006) 16 Part II., 7. 6. 2006.
- Marty, D. (2006):** *Alleged secret detentions in Council of Europe member states, Information Memorandum II*. AS/Jur (2006) 03 rev., 22. 1. 2006.
- Marty, D. (2007):** *Secret detentions and illegal transfers of detainees involving Council of Europe member states: second report (Explanatory memorandum)*. 7. 6. 2007.
- Meierhenrich, J. (2006):** *Analogies at War*. Journal of Conflict and Security Law, no. 11.
- Möstl, M. (2002):** *Die staatliche Garantie für die öffentliche Sicherheit und Ordnung*. Mohr Siebeck, Tübingen
- Münkler, H. (2005):** *Die neuen Kriege*. Rowohlt, Reinbek
- Münkler, H. (2006):** *Der Wandel des Krieges, Von der Symmetrie zur Asymmetrie*. Velbrück, Weilerswist
- Münkler, H. (2006):** *Neue Kriege, Terrorismus und die Reaktionsfähigkeit postheroischer Gesellschaften*. In: **Bundeskriminalamt (Hrsg.):** i. m. 17–31. o.
- Oeter, S. (2002):** *Terrorismus und Menschenrechte*. Archiv des Völkerrechts, nr. 40.
- Pawlik, M. (2008):** *Der Terrorist und sein Recht*. C. H. Beck, München
- Pious, R. (2006):** *The War on Terrorism and the Rule of Law*. Roxbury, Los Angeles
- Ramsey, M. D. (2002):** *Textualism and War Powers*. University of Chicago Law Review, no. 69.
- Ross, J. E. (2008):** *The Elusive Line Between Prevention and Detection of Crime in German Undercover Policing*. In: **Dubber, M. D. (ed.):** *Police and the Liberal State*. Stanford, 136–156. o.
- Roth, K. (2004):** *The Fight against Terrorism: The Bush Administration's Dangerous Neglect of Human Rights*. In: **Weiss, T. G. – Crahan, M. et al. (eds.):** *Wars on Terrorism and Iraq: Human Rights, Unilateralism and U.S. Foreign Policy*. Routledge, New York
- Sassòli, M. (2006):** *Transnational Armed Groups and International Humanitarian Law*. Humanitarian Policy and Conflict Research, Harvard
<http://www.hpcrresearch.org/pdfs/OccasionalPaper6.pdf>
- Satterthwaite, M. L. (2007):** *Torture by Proxy: International and Domestic Law Applicable to »Extraordinary Renditions«*. In: **Silkenat, J. R. – Shulman, M. R. (eds.):** *The Imperial Presidency and the Consequences of 9/11, Vol. 2*. Preanger Security International, Westport
- Schily, O. (2006):** *Die Bildung von Allianzen gegen Kriminalität und Gewalt als nationale und internationale sicherheitspolitische Herausforderung*. In: **Bundeskriminalamt (Hrsg.):** *Neue Allianzen gegen Kriminalität und Gewalt*. Luchterhand, München, 7–16. o.
- Sieber, U. (2007):** *Grenzen des Strafrechts, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, nr. 119.
- Sloss, D. L. (2004):** *Rasul v. Bush*. American Journal of International Law, no. 98.

Steiger, D. (2007): *Die CIA, die Menschenrechte und der Fall Khaled el-Masri*. Universitätsverlag Potsdam, Potsdam

Stein, T. (1991): *How Much Humanity Do Terrorists Deserve*. In: **Delissen, A. – Tanja, G. (eds.):** *Humanitarian Law of Armed Conflict: Challenges Ahead*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 567–581. o.

Wang, K. L. (2006): *Recent Development: The NSA Terrorist Surveillance Program*. Harvard Journal on Legislation, no. 43.

Würtenberger, Th. (2008): *Das Polizei- und Sicherheitsrecht vor den Herausforderungen des Terrorismus*. In: **Masing, J. – Jouanjan, O. (eds.):** *Terrorismusbekämpfung, Menschenrechtsschutz und Föderation*, Mohr Siebeck, Tübingen, 27–48. o.

Ziercke, J. (2006): *Internationale Erscheinungsformen von Kriminalität und Gewalt – internationale Kooperationsformen und die Rolle des BKA*. In: **Bundeskriminalamt (Hrsg.):** *Neue Allianzen gegen Kriminalität und Gewalt*. Luchterhand, München, 33–48. o.